

Isaac Barrow (1630-1677). Een nagel in de pauselijke doodskist

Dr. Chris de Jong

Who ever did exempt his clients and dependents in all nations from subjection to civil laws, from undergoing common burdens and taxes, from being judged or punished for their misdemeanours and crimes? Who ever claimed a power to dispose of all things one way or other, either directly or indirectly? to dispose even of kingdoms, to judge sovereign princes, and to condemn them, to depose them from their authority, absolving their subjects from all allegiance to them, and exposing their kingdoms to rapine? To whom but a Pope were ever ascribed prerogatives like those of judging all men, and himself being liable to no judgment, no account, no reproof or blame.¹

1. Biografische schets van Isaac Barrow

Isaac Barrow werd geboren in Londen in oktober 1630. Zijn vader Thomas Barrow was een Cavalier, een royalist, die erg te lijden had onder de republikeinse Roundheads en de troepen van het *Parliament*. Ook zijn zoon Isaac was zijn gehele leven in politiek opzicht een royalist, in theologisch opzicht was hij een aanhanger van het Arminianisme. Dat was een van origine uit Holland afkomstige academische beweging (D. Erasmus, H. Grotius), die aan het begin van de zeventiende eeuw was uitgegroeid tot zowel een essentieel als een controversieel onderdeel van het Engelse politieke en kerkelijke landschap en waarmee onlosmakelijk de naam van aartsbischop William Laud (1573-1645; abs. 1633-1641) is verbonden. Dat landschap werd gekenmerkt door tegenstellingen en overtuigingspolitiek en was in de plaats gekomen van de enigszins vaag en los geformuleerde “Elizabethan consensus” of “Elizabethan settlement”.²

Isaac Barrow begon zijn academische carrière in de revolutionaire jaren 1640-1660. In december 1643 werd hij als *pensioner* (betalende leerling) toegelaten tot Peter House in Cambridge, waar een oom, eveneens Isaac Barrow geheten (1613-1680), een der *fellows* was. In deze tijd was Peter House een centrum van Arminianisme. In 1645 schreef de jonge Barrow zich in aan Trinity College waar hij in 1647 werd gekozen als *scholar* (leerling met studiebeurs). Trinity was rijk geworden door toewijzing van de onteigende bezittingen van de Rooms-Katholieke Kerk. Op het moment dat de Barrow in Cambridge arriveerde was de universiteit het toneel van zuiveringen, waarbij een aantal royalisten het veld moest ruimen, onder wie zijn oom Isaac Barrow (1644).³ Dat betekende overigens niet dat de gehele universiteit als een man achter Lord Protector Oliver Cromwell en het *Parliament* stond. Wel kwam de oude academische vrijheid onder druk te staan en werden allerlei symbolen en overblijfselen van het “Elizabethan settlement”, waaronder rijke versierde gewaden, beelden, glas-in-lood-ramen, bepaald ritueel en kerkmeubilair en een betrekkelijk open, Hookeriaanse houding tegenover Rome voorzover aangetroffen verwijderd, verboden of afgeschaft.

In 1649, het jaar waarin koning Charles I door revolutionairen werd onthoofd en er een tijdelijk einde kwam aan de Stuart-monarchie, werd Barrow, ondanks zijn royalistische opvattingen, *fellow* van Trinity College, naar gezegd werd omdat zijn omgeving zijn talenten erkende.⁴ Tot dan had hij Bacon, Descartes, Galileo en anderen bestudeerd “who seemed to offer something more

¹ Barrow, “Treatise”, 91.

² Over het Engelse Arminianisme, zie Trevor Roper, *Catholics*, hfdst. 2.

³ Carter, *The History of the University of Cambridge*, 220-226.

⁴ Biografische schetsen in: Napier, *The Theological Works of Isaac Barrow*, I, xxxviii-liv; *A New and General Biographical Dictionary*, I, 379-383.

solid and substantial”.⁵ Omdat wegens de revolutionaire tijden een functie in de Anglicaanse kerk – die nauwelijks nog bestond – voor hem niet was weggelegd, week hij uit naar anatomie, botanie en scheikunde, doch stapte na verloop van tijd over op theologie.

In de loop van zijn intellectuele omzwervingen maakte hij kennis met de Griekse kerkhistoricus Eusebius van Ceasarea (263-339) en las hij *Almagest* van Claudius Ptolemaeus (87-ca. 168), waarin deze zijn geocentrische visie op het zonnestelsel uiteenzette, om via de plant- en natuurkundige John Ray (1628-1706), een studiegenoot, bij de “vader van de vlakke meetkunde”, Euclides, en andere klassieke wiskundigen uit te komen. Daarnaast schreef hij gedichten, doch verafschuwde het toneel dat hij beschouwde als een der belangrijkste oorzaken van moreel verval.

Wegens zijn politieke en kerkelijke voorkeur kwam hij in Cambridge niet in aanmerking voor een professoraat. Hij werd zelfs gedwongen te vertrekken en maakte vanaf 1655 een reis door Europa. In Parijs bezocht hij het Engelse hof in ballingschap, waar hij zijn vader trof. Zoals ook andere delen van zijn reis beschreef hij dit bezoek in een Latijns gedicht, bestemd voor zijn Alma Mater.⁶ Na enkele maanden reisde hij door naar Florence in Italië; in november 1656 kwam hij in Smyrna aan, waar hij Engelse kooplieden bezocht. In Constantinopel bestudeerde hij het werk van Johannes Chrysostomos (349-407), die van 398 tot zijn afzetting en verbanning in 403 (o.m. wegens zijn voorliefde voor Origenes) de patriarch (aartsbisschop) van Constantinopel was. Via Venetië, Duitsland en Holland keerde Barrow in 1659 terug naar Engeland, juist op tijd om de triomfantelijke intocht van Charles II en het herstel van de Stuart-monarchie mee te maken.

Na terugkeer op het Trinity College in Cambridge werd hij episcopaal geordend, zoals alle *fellows* verplicht waren. Anders dan zijn oom en naamgenoot, die door Charles volledig in waardigheid hersteld werd, leverde de Restauratie hem geen plaats in de herstelde Anglicaanse kerk op, wel kreeg hij eervolle posities te Cambridge en aan het Gresham College in Londen. In 1663 werd hij lid van de Royal Society en hoogleraar wiskunde te Cambridge. In 1669 droeg hij deze laatste functie over aan Isaac Newton (1642/3-1727), een leerling van zijn oom Isaac Barrow, en wijdde zich aan het Trinity College, waarvan hij nog steeds *fellow* en vanaf 1672 *master* was, aan de theologie. Hij overleed op 4 mei 1677 en werd begraven in Westminster Abbey.

2. Barrow's werk

Behalve wiskundige werk, heeft Barrow tijdens zijn leven slechts twee preken gepubliceerd. Zijn faam als theoloog berust vrijwel geheel op werk dat successievelijk door John Tillotson (1630-1694; 1672-1689 *dean* van Canterbury; 1691-1694 aartsbisschop van Canterbury) in de eerste tien jaar na zijn (Barrow's) dood en door Brabazon Aylmer, een boekverkoper, in 1697 werd gepubliceerd. Nadien werd Barrow verschillende malen opnieuw uitgegeven, onder meer door Napier (1859).

Het nagelaten theologische werk van Barrow bestaat voor het grootste deel uit preken. Die handelen over de meest uiteenlopende onderwerpen zoals de moraal, het dagelijks leven, de vroomheid, de deugd, de geloofsbelijdenis en dergelijke. De meeste bekendheid kreeg hij evenwel door zijn waarschuwingen tegen de invloed van Rome, die sinds de dagen van Hendrik VIII en Elizabeth I wel bestreden en onderdrukt maar zeker niet verdwenen en zelfs aan een stille opmars bezig was. Deel VIII van de (hier gebruikte) negendelige uitgave van Napier bestaat uit twee verhandelingen. De eerste werd uit de nalatenschap van Barrow in 1680 voor het eerst door

⁵ Napier, *The Theological Works of Isaac Barrow*, I, xli.

⁶ Napier, *The Theological Works of Isaac Barrow*, IX. 444-457.

Tillotson uitgegeven en gaat over de gevaren van het pausdom voor Engeland, “a monumental work, and [— —] still the unsurpassed treatise on the subject” in de woorden van de bezorger, de andere, die in hetzelfde jaar verscheen, bespreekt de eenheid van de kerk. Aan deze twee verhandelingen, die opvallen door hun scherpzinnigheid en grote kennis van zaken waarmee hij de pretenties van de Heilige Stoel weerlegt, is dit essay gewijd.

3. Het Engelse staatshoofd als hoofd der Anglicaanse kerk

3.1. 1534

Het gezag van de paus en de Romeinse rechtbanken werd sinds 1534 niet langer door Londen erkend. Hendrik VIII nam de positie van hoofd der kerk en bewaker van de orthodoxie over. De tekst van de betreffende wet, de *Act of Supremacy*, is als volgt:

Albeit the king’s majesty justly and rightfully is and ought to be the supreme head of the Church of England, and so is recognized by the clergy of this realm in their Convocations, yet nevertheless for corroboration and confirmation thereof, and for increase of virtue in Christ’s religion within this realm of England, and to repress and extirp all errors, heresies, and other enormities and abuses heretofore used in the same; be it enacted by authority of this present Parliament, that the king our sovereign lord, his heirs and successors, kings of this realm, shall be taken, accepted, and reputed the only supreme head in earth of the Church to him and England, called *Anglicana Ecclesia*; and shall have and enjoy, annexed and united to the imperial crown of this realm, as well the title and style thereof, as all honours, dignities, pre-eminences, jurisdictions, privileges, authorities, immunities, profits, and commodities to the said dignity of supreme head of the same Church belonging and appertaining; and that our said sovereign lord, his heirs and successors, kings of this realm, shall have full power and authority from time to time to visit, repress, redress, reform, order, correct, restrain, and amend all such errors, heresies, abuses, offences, contempts, and enormities, whatsoever they be, which by any manner spiritual authority or jurisdiction ought or may lawfully be reformed, repressed, ordered, redressed, corrected, restrained, or amended, most to the pleasure of Almighty God, the increase of virtue in Christ’s religion, and for the conservation of the peace, unity, and tranquillity of this realm; any usage, custom, foreign law, foreign authority, prescription, or any other thing or things to the contrary hereof notwithstanding.⁷

Anderhalve eeuw later was de invloed van de Heilige Stoel in Engeland niet alleen niet verdwenen, er was sinds de Restauratie van 1660 zelfs sprake van toenemende Rooms-Katholieke tendensen, vooral maar niet uitsluitend in hofkringen. Barrow bezag dit met groeiende bezorgdheid. Hoewel hij zijn vreugde over de Restauratie, die Charles II op de troon had gebracht, niet onder stoelen of banken stak, was hij geenszins ingenomen met bepaalde aspecten van de kerkelijke ontwikkelingen, die hij sindsdien in Engeland bespeurde.

3.2. Context

Het Concilie van Trente (1545-1563), het concilie der Contra-Reformatie, heeft zich op last van Rome ervan weerhouden de machtsaanspraken en bevoegdheden van de paus te bespreken, laat staan definitief te bepalen. Had het concilie dat wel gedaan, dat zou dat *ipso facto* een overwinning van het Conciliarisme betekend hebben, een brede beweging die ernaar streefde het hoogste gezag binnen de Rooms-Katholieke Kerk in handen te leggen van de gezamenlijke bisschoppen

⁷ Gee, *Documents*, nr. LV.

en die de mogelijkheid openhield dat pausen dwaalden en zelfs ketterijen verkondigden, en daarom eventueel afgezet konden worden, zoals in het verleden wel gebeurd was. Deze beweging was echter door het Vijfde Lateraans Concilie (Rome, 1512-1517) op last van paus Leo X verboden en haar openlijke voorstanders en aanhangers waren als kettters en schismatici buiten de kerk geplaatst.

Hierop was de Kerk teruggevallen op een doctrine die terugging tot omstreeks de achtste eeuw en verdedigd werd door een reeks pausen, juristen, concilies en gezaghebbende doctores der kerk, onder wie paus Gregorius VII (1020/1025-1085), Thomas van Aquino (1225-1274) en de invloedrijke zestiende-eeuwse kardinalen Caesar Baronius (1538-1607) en Robertus Bellarminus (1542-1621), alsmede het concilie van Ferrara-Florence (1438-1439). In wisselende en soms versluierende bewoordingen hebben ze de paus universele, absolute en onbeperkte macht in alle kwesties, zowel kerkelijke als seculiere, over de gehele mensheid toegeschreven. In de woorden van Thomas van Aquino: “in Papa esse apicem utriusque potestatis”. Alle macht en gezag van Christus, de Heer van hemel en aarde, waren geheel, zonder uitzondering en onverminderd via Petrus op de paus als zijn plaatsbekleder overgegaan.

Deze macht is nooit op alle kerkelijke terreinen volledig gerealiseerd noch is ze door iedereen binnen of buiten de kerk onvoorwaardelijk erkend. Deze onduidelijkheid heeft meer dan eens tot langdurige conflicten geleid, zoals bijvoorbeeld de Investituurstrijd in de tiende en elfde eeuw, die door paus Gregorius VII in het voordeel van de Rooms-Katholieke Kerk werd beslist (cf. tocht naar Canossa, 1077). Van het veronderstelde pauselijke recht om vorsten en staatshoofden die Rome om welke reden ook onwelgevallig waren de wacht aan te zeggen, te bestraffen, te excommuniceren of af te zetten is door de eeuwen heen meer dan eens gebruikgemaakt. Aangezien de Kerk ook zelf nooit formeel grenzen heeft gesteld aan de pauselijke macht en autoriteit, hanteerde de Heilige Stoel dit historische “recht” met een grote mate van willekeur (en sinds Canossa met groeiende vastberadenheid en zelfverzekerdheid), afhankelijk van de politieke en kerkelijke omstandigheden. In de dagen van Barrow gold in het algemeen dat, behoudens uitzonderingen op basis van politiek opportunisme, in de visie van Rome binnen het christendom geen plaats was voor ketterse of heidense vorsten, en dat kardinalen, bisschoppen en andere dienaren der kerk uitsluitend en alleen gehoorzaamheid verschuldigd waren aan de Heilige Stoel, hetgeen soms nauwelijks of geen ruimte liet voor hun plichtsvervulling jegens wereldlijke machthebbers. Dat wil niet zeggen dat in de lagere echelons van de Rooms-Katholieke Kerk ook zo gedacht werd; het Conciliarisme was weliswaar verslagen maar nog lang niet verdwenen.

3.3. Engeland en Rome

Onder de bemoeienissen van Rome met de interne gang van zaken van Europese naties waren de excommunicatie en vogelvrijverklaring van de Engelse Koningin Elizabeth I door paus Pius V in 1570/1 prominent. Pius V was van oordeel dat hij tot deze maatregel gerechtigd was ondanks het feit dat Hendrik VIII via de *Act of Supremacy* de gehoorzaamheid aan Rome had opgezegd (opzegging hernieuwd in 1559⁸) en met zijn onderdanen uit de Rooms-Katholieke Kerk gestapt was. Rome negeerde dit en ontsloeg de onderdanen van Elizabeth I van hun plicht tot gehoorzaamheid aan hun staatshoofd, onder bedreiging met excommunicatie van hen die haar wel

⁸ In 1559, na de dood van “Bloody” Mary I (nov. 1558), werd de *Act of Supremacy* vernieuwd, waarin de onafhankelijkheid van de *Church of England* van Rome opnieuw werd bevestigd. Gee, *Documents*, nr. LXXIX.

gehoorzaamden, en stelde een hemelse premie in het vooruitzicht van wie haar zou doden en de Engelse natie terug zou brengen in de schoot der Moederkerk. Zoals vaker gebeurd was slaagde Rome ook in het geval van Elizabeth erin verzet tegen haar regering uit te lokken, zoals een opstand van leden van de Rooms-Katholieke adel in het noorden van Engeland in 1569 en de *Babington Plot* in 1586, doch geen enkel oproer realiseerde het beoogde doel.

4. Barrow's "Treatise of the Papal Supremacy"

Tegen de hierboven geschetste achtergrond en onder afwijzing van de doctrine van de universele, absolute en onbeperkte macht van de paus probeert Barrow in zijn "Treatise of the Papal Supremacy" een antwoord te formuleren op de vraag naar de juiste kerkrechtelijke en politieke relatie tussen Canterbury en het Vaticaan. Dat doet hij op basis van een analyse van de betreffende Rooms-Katholieke doctrines en manier van handelen. Ten eerste wijst hij erop dat de Rooms-Katholieke Kerk het intern niet eens is en ook nooit geweest is over de vraag naar de grenzen die aan de autoriteit van de paus gesteld zijn. Dat zou volgens Barrow niet het geval geweest zijn indien God zelf dit ambt in het leven had geroepen – wat een zwak argument is aangezien niet duidelijk is wat daartoe als bewijs zou kunnen dienen, de interpretatie van bijbelteksten gaf eerder aanleiding tot meningsverschillen dan tot overeenstemming. Overtuigender is Barrow wanneer hij aantoont dat de pretenties van de Heilige stoel op historisch en theologisch drijfzand zijn gebouwd. Zijn weerlegging van de Romeinse machtsaanspraken, die hij baseert op de bijbel, Athanasius van Alexandrië (295-373), Cyprianus (derde eeuw), Chrysostomos, Lactantius (ca. 250-320), Basilius van Caesarea (330-379), Eusebius en andere kerkvaders en christelijke schrijvers, is opgedeeld in zeven hoofdstukken, waarin hij achtereenvolgens de Rooms-Katholieke beweringen behandelt dat 1. de apostel Petrus het primaat over de overige apostelen had;⁹ 2. Petrus zijn leiderschap met alle eraan verbonden rechten en privileges niet op persoonlijke titel had, maar qualitate qua, en dat het op anderen kon worden overgedragen;¹⁰ 3. Petrus ooit bisschop van Rome was;¹¹ 4. Petrus na zijn terugkeer naar Rome (cf. het "Quo vadis-incident") nog steeds bisschop van Rome was en als bisschop stierf;¹² 5. de bisschoppen van Rome, als de opvolgers van Petrus, van Godswege universele opperhoogheid en rechtsmacht over de christelijke kerk hebben;¹³ 6. de bisschoppen van Rome deze soevereine macht sinds Petrus ononderbroken hebben bezeten en uitgeoefend (apostolische successie);¹⁴ 7. deze macht onvergankelijk en onveranderlijk is, en nooit kan worden afgenomen.¹⁵

Barrow opent de bestrijding van elk punt met het argument dat er in de bijbel geen grond voor bestaat, om vervolgens de kerkvaders te raadplegen. Het eerste punt is verreweg het belangrijkste. Hij komt tot de conclusie dat de bisschop van Rome geen aanspraak kan maken op de titel *vicaris Christi*. Hij ontkent niet dat Petrus "a primacy of worth – – – and repute" had onder de twaalf apostelen, dat vaak zijn mening werd gevraagd en dat hij misschien de oudste was, de ijverigste en een goede spreker, doch Paulus was op zijn minst van gelijke statuur. Bovendien was van een "primacy of order, or bare dignity" onder de apostelen in het geval van Petrus geen sprake, noch

⁹ Barrow, "Treatise", Supposition I.
¹⁰ Barrow, "Treatise", Supposition II.
¹¹ Barrow, "Treatise", Supposition III.
¹² Barrow, "Treatise", Supposition IV.
¹³ Barrow, "Treatise", Supposition V.
¹⁴ Barrow, "Treatise", Supposition VI.
¹⁵ Barrow, "Treatise", Supposition VII.

van “superiority in power, command, or jurisdiction”, zoals Rome leert. Indien hier wel sprake van zou zijn geweest, dan zou dat in heldere, niet mis te verstane bewoordingen in de bijbel te kennen zijn gegeven, aangezien het om een ambt van het grootste gewicht gaat. Bovendien zou Petrus dan een titel en waardigheid hebben gekregen die bij deze nieuwe topfunctie paste. Dat alles is niet gebeurd, een “hogere” functie dan die van apostel bestond in de jonge kerk niet (cf. Ef. 4:11; I Cor. 12:28) en daarvan waren er twaalf. Was Petrus de rots waarop de kerk werd gebouwd, zijn mede-apostelen waren dat evenzo (Mat. 16:18). Petrus was een van de twaalf, niet meer, niet minder: “St Peter therefore was no more than an Apostle; and as such he could have no command over those who were in the same highest rank co-ordinate to him, and who as Apostles could not be subject to any.”¹⁶ (cf. Lucas 22:14, 24). Een uitvoerige en nauwkeurige bestudering van de relevante bijbelteksten en de kerkvaders leidt Barrow tot de “onttroning” van Petrus als enige *vicaris Christi* en leider der apostelen:

It was, indeed, most requisite, that every Apostle should have a complete, absolute, independent authority in managing the concerns and duties of his office; that he might not anywise be obstructed in the discharge of them; not clogged with a need to consult others, not hampered with orders from those who were at distance, and could not well descry what was fit in every place to be done. The direction of him who had promised to be perpetually present with them, and by his Holy Spirit to guide, to instruct, to admonish them upon all occasions, was abundantly sufficient; they did not want any other conduct or aid beside that special light and powerful influence of grace, which they received from him.¹⁷ (Mat. 28:20; Joh. 16:13; 14:26).

Vervolgens verloopt zijn weerlegging, impliciet of expliciet, van de aanspraken van de paus als opvolger van Petrus op het spiritueel, pastoraal en juridisch leiderschap van de Rooms-Katholieke Kerk langs voor de hand liggende lijnen (punten 2 t/m 7). Zijn argumenten en conclusies waren gemeengoed binnen de kerken der Reformatie. Kort gezegd, de door Rome aangevoerde verdediging van het door de paus opgeëiste gezag over zijn collega-bisschoppen en hun kudden en over wereldlijke machthebbers is onhoudbaar. Dat gezag heeft de paus nooit gehad en hij heeft het ook thans (eind zeventiende eeuw) niet. Hij concludeert – zonder het woord te gebruiken – dat de jonge kerk in de dagen der apostelen *conciliair* geleid werd, waarmee een gezaghebbend kerkmodel werd ingesteld, dat de afzetting van dwalende pausen mogelijk maakte. Zo kreeg het Rooms-Katholieke conciliarisme theologische en historische ondersteuning uit onverwachte, Anglicaanse hoek.

Dat Hendrik VIII, Elizabeth en hun opvolgers het gezag van Rome binnen de Engelse landsgrenzen niet hebben erkend was geheel rechtmatig en correct, en de excommunicatie en vogelvrijverklaring van Elizabeth door Pius V en zijn oproep tot gewapend verzet tegen het Engelse staatshoofd waren volgens Barrow vanuit zowel historisch, kerkrechtelijk en theologisch als staatkundig perspectief gezien kettters, bedrieglijk en ontoelaatbaar.

5. De eenheid der kerk

Barrow zegt het niet met zoveel woorden, maar zijn werk impliceert dat voordat Rome en Canterbury ooit weer meer dan zakelijke betrekkingen zouden kunnen aanknopen of over eenwording

¹⁶ Barrow, “Treatise”, 83.

¹⁷ Barrow, “Treatise”, 113.

zouden kunnen spreken, de eerste de doctrine van de opperhoogheid en universele macht van de paus definitief van de hand dient te wijzen en terug te nemen, onder erkenning van het feit dat ze eeuwenlang willens en wetens een ketterij gekoesterd heeft. Want ook voorzover pausen, concilies en andere kerkvorsten een “heretical doctrine”, welke ook, in stilte afkeuren doch dat nooit openlijk laten blijken, laat staan die doctrine publiekelijk veroordelen, zijn ze er mede schuldig aan dat deze gehandhaafd en in gebruik blijft. Barrow wijst erop dat niet hij dit voor het eerst hier te berde brengt, maar dat dit een eeuwenoude standpunt van de Rooms-Katholieke Kerk zelf is en voert een reeks pausen en concilies aan die zich in deze zin hebben uitgelaten. Hij constateert dat er bij Rome, hoewel er intern in de Rooms-Katholieke Kerk nooit ook maar de schijn van eensgezindheid heeft bestaan over de grenzen aan het gezag van de Apostolische Stoel op welk gebied ook, geen aanwijzingen te bespeuren zijn dat deze doctrine van de universele, absolute en onbeperkte macht van Rome in zowel wereldlijke als geestelijke zaken, “one of the most pernicious heresies that ever was vented, involving the highest impiety, and producing the greatest mischief” in de woorden van Barrow, openlijk zal worden herroepen en als ketterij veroordeeld.

De kerk was in de dagen van Barrow meer gescheurd en verdeeld dan ooit te voren. De tekst die zegt dat Petrus de rots en het fundament der kerk is en wat daarop volgt in Mat. 16:18-19 is slechts een metafoer en is voor meerdere uitleg vatbaar. Vanwege deze ambiguïteit is de doctrine dat de paus als opvolger van Petrus en *vicaris Christi* het fundament en hoofd der kerk is, zoals Rome beweert, onaanvaardbaar. Maar als de paus niet het fundament en daarmee de waarborg der kerkelijke eenheid is, waar zijn die dan wel te zoeken?

De vraag naar het herstel van de eenheid der kerk behandelt hij in “A discourse concerning the unity of the church.” Het antwoord is zijns inziens niet te vinden bij de figuur van Petrus maar bij die van Paulus. Twee “paulinisch” georiënteerde kerkmodellen komen volgens Barrow in aanmerking: 1, de gemeenschap van hen die hun geloof in Christus belijden en “the Evangelical Covenant” aangaan, ten einde zich te onderscheiden van alle andere gelovigen; 2, de vergadering der gelovigen, die bestaat van het begin tot het eind der tijden, het gehele volk van God, dat “formally or virtually” in Christus gelooft en Gods wetten gehoorzaamt. Dit volk van God zal door de verdienste en het lijden van Christus gered worden. Het eerste model wijst Barrow af als een vorm van separatisme en puritanisme, waarvan de desastreuze gevolgen tijdens de Cromwell-periode in alle hevigheid aan de dag waren getreden; alleen het tweede model is volgens Barrow juist. De ware kerk is

the Catholic society of true believers and faithful servants of Christ, diffused through all ages, dispersed through all countries, whereof part doth sojourn on earth, part doth reside in heaven, part is not yet extant; but all whereof is described in the register of Divine pre-ordination, and shall be re-collected at the resurrection of the just; that, I say, to this Church especially all the glorious title’s and excellent privilegēs attributed to the Church in Holy Scripture do agree.¹⁸

Barrow plaatst zich hiermee in de traditie van de brede, tolerante Anglicaanse kerk, waarvan Richard Hooker en Sir Francis Bacon zulke uitgesproken proponenten en eloquente en geleerde

¹⁸ Barrow, “A Discourse”, 686.

woordvoerders waren geweest.¹⁹ Een eenhoofdige kerkleiding zoals Rome kent, wijst hij als onbijbels van de hand. Hij besteedt weinig aandacht aan de technische kant van het zijns inziens enig verdedigbare kerkmodel, anders dan te zeggen dat in de jonge kerk de bisschoppen (die hij ook “pastors” noemt), de opvolgers der apostelen, door de gemeenten gekozen ambtsdragers waren. Als een gemeente dwaalde, dan werd ze tot de orde geroepen, “but this was not in way of commanding authority, but of fraternal solicitude”,²⁰ waarbij bisschoppen een samenbindende, adviserende en indien nodig vermanende rol speelden. Zo groeide in de vroege kerk op basis van vrijwilligheid een overlegstructuur met regels en afspraken, die was aangepast aan de specifieke situatie en behoeften der christengemeenschappen. Elke bisschop had twee verantwoordelijkheden, de ene gold zijn eigen gemeente, de andere de christenheid als geheel. Een hoger formeel-kerkelijk gezag dan de bisschop was er niet: “The peace of the Church was preserved by communion of all parts together, not by the subjection of the rest to one part”.²¹ Hieruit ontwikkelde zich een collegiaal systeem van regelmatig overleg van bisschoppen van naburige gemeenten, die in alle eenvoud en nederigheid de kerkelijke eenheid bewaakten en bewaarden, enigszins vergelijkbaar met het regionale overleg van gemeenten en de twee *convocations* van de Anglicaanse kerk in de tijd van Barrow. Die *convocations* bestonden uit de bisschoppen en lagere geestelijkheid der twee aartsbisdommen van Canterbury en York, die sinds 1534 onder toezicht stonden van de kroon, en werden voorgezeten door de respectievelijke aartsbisschoppen. Met het trekken van deze historische lijnen van de vroege kerkvergaderingen naar de *convocations* wil Barrow duidelijk maken dat het Anglicaanse systeem op het goede spoor zit, wat niet wil zeggen dat men niet moet oppassen al te zeer een organisatie te worden die langs formeel-juridische weg georganiseerd is en geleid wordt. Men dient te bedenken dat de episcopale kerkstructuur een menselijke instelling is en niet *de jure divino*, zoals nog wel eens gedacht wordt (abs. Bancroft). Deze structuur bestaat slechts op grond van praktische overwegingen en zelfs het systeem waar de vorst als hoofd der kerk de uiterlijke eenheid onder de gelovigen bewaart, beoordeelt Barrow als het minst slechte van meerdere mogelijkheden. De kerkelijke eenheid bestaat niet in de vorm maar in de inhoud, in de broederlijke eensgezindheid der leden in het geloof. Als afschrikwekkend voorbeeld dient de autoritaire en pompeuze Rooms-Katholieke Kerk, een doctrinair en politiek veelstromenland dat met harde hand de schijn van eenheid probeert te bewaren, doch daarin niet slaagt. Er is daarom geen enkele reden voor Canterbury om onder de huidige omstandigheden toenadering tot Rome te zoeken of zelfs maar aan haar een voorbeeld te nemen in welk opzicht ook.

6. Slotwoord

De Restauratie van 1660, waarbij de Stuart-monarchie werd hersteld, gaf aanleiding tot een discussie over de toekomst van de Anglicaanse kerk. De kerk moest opnieuw worden opgebouwd, twee decennia puriteinse revolutie hadden enorme schade toegebracht, zowel aan gebouwen en andere bezittingen als aan de minder zichtbare geestelijke infrastructuur. De kerk bestond gedurende het interregnum voornamelijk uit een aantal oudere bisschoppen en andere kerkelijke

¹⁹ Zie bijvoorbeeld Barrow, “A Discourse”, 711, waarin hij Hooker volgt ten aanzien van het verschil tussen “the main form of discipline, constituted by divine appointment” en “lesser matters of ceremony or discipline”.

²⁰ Barrow, “A Discourse”, 723.

²¹ Barrow, “A Discourse”, 727.

functionarissen en gelovigen, die dankzij een half verborgen bestaan uit de handen van het *Parliament* wisten te blijven. Al sinds de tijd van Elizabeth probeerde Rome de Britse eilanden voor zich te herwinnen, naar het voorbeeld van Frankrijk waar in 1593 koning Hendrik IV tot het Rooms-Katholicisme was teruggekeerd. Rome benaderde Koning James VI reeds toen die nog koning van Schotland was. In 1633 kreeg aartsbisschop William Laud van Rome de kardinaals-hoed aangeboden. Na 1660 zag de Rooms-Katholieke Kerk nieuwe kansen, doch wist die niet te realiseren. Ze slaagde er niet in de stap van Hendrik VIII ongedaan te maken.

Tijdens zijn reis in de jaren 1655-1659 over het continent heeft Barrow onder meer het werk van een aantal “paulinische” kerkvaders bestudeerd en heeft hij waarschijnlijk tevens de hernieuwde pogingen van Rome de oosterse kerken aan zich te onderwerpen met eigen ogen aanschouwd. Tegen deze achtergrond, en als weerlegging van *recusants* als Herbert Thorndike die in een boek uit 1659 de *Church of England* ten grave had gedragen en het gelijk van het Rooms-Katholieke kerkmodel had beargumenteerd,²² schreef hij zijn hier besproken verhandelingen, die als doel hadden te waarschuwen voor de hernieuwde toenaderingspogingen van Roomse zijde en voor de paapse tendensen die na 1660 in de Anglicaanse kerk bespeurbaar waren. Zakelijke betrekkingen met Rome die op last van de monarch werden aangehouden, waren toegestaan, tenzij de betrokken kerken allerlei dwalingen van Rome zouden overnemen: “in such cases we may reject such Churches as heretical or schismatical, or wickedly uncharitable and unjust in their proceedings”.²³ Hoewel misschien iets strenger tegenover Rome dan Richard Hooker maar met een soortgelijk kerkmodel voor ogen, biedt Barrow een goed onderbouwd alternatief voor het Petrinische model van de Rooms-Katholieke Kerk.

²² Thorndike, *An Epilogue to the Tragedy of the Church of England*.

²³ Barrow, “A Discourse”, 755.

A New and General Biographical Dictionary. Acht delen. (Londen: 1795), I, 379-383

Barrow, I., "Treatise of the Papal Supremacy", in: A. Napier, ed., *The Theological Works of Isaac Barrow D.D.*. Deel VII (Cambridge: CUP, 1859) 1-679

Barrow, I., "A Discourse Concerning the Unity of the Church", in: A. Napier, ed., *The Theological Works of Isaac Barrow D.D.*. Deel VII (Cambridge: CUP, 1859) 681-755

Carter, E., *The History of the University of Cambridge*. Londen: Fletcher, Davis, Woodyer, 1753

Gee, H., Hardy, W.J. ed., *Documents Illustrative of English Church History*. Londen: MacMillan and Co., 1914

Napier, A., ed., *The Theological Works of Isaac Barrow D.D.*. Negen delen; Cambridge: CUP, 1859

Thorndike, H., *An Epilogue to the Tragedy of the Church of England*. Drie delen. Londen: J. Martin, J. Allestry, T. Dicas e.a., 1659

Trevor-Roper, H., *Catholics, Anglicans and Puritans. 17th century essays*. Londen: Secker & Warburg, 1987